

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 18

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 18

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2016

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos frazeologizmai Jokūbo Brodovskio rankraštyje

Litauische Sprichwörter und Rätsel o 9

Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė

Johannas Jacobas Quandtas tikrai mokėjo lietuviškai o 47

Philip Kraut

Jacob Grimm und die litauische Sprache –

II. *Etymologische Forschung im Deutschen Wörterbuch* o 89

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Istorijos žemaitiškos* (1828–1834)

rašybos lūžiai: diakritikai, geminatos, digrafai o 135

Mindaugas Šinkūnas

Kristus, Krystus, Christus, Chrystus ar *Cristus*?

Vardo rašybos raida XVI–XIX amžiaus raštuose o 185

Daiva Sinkevičiūtė

Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai

ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių

ir laiduotojų 1661–1795 metų sąrašė o 221

Reda Griškaitė

„Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas

(Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys) o 255

Tamara Bairašauskaitė

Bajorų žemvaldžių ekonominės ir socialinės minties trajektorijos:

rašytinis Antano Medekšos palikimas o 303

Giedrius Subačius, Pēteris Vanags

Žodis *valstybē* – Simono Daukanto pasiskolintas latvizmas o 337

Recenzijos (Reviews)

Birutė Kabašinskaitė

Recenzuojama: *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, 2015 o 375

Aurelija Tamošiūnaitė

Recenzuojama: Gijsbert Rutten, Marijke J. van der Wal, *Letters as Loot. A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch*, 2014 o 385

Liucija Citavičiūtė

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė (par.),
Kūdikių prietelius. Skaitinių vadovėlis, 2015 o 397

Jolanta Gelumbeckaitė

Recenzuojama: Bettina Bock, Maria Kozińska (Hrsg.),
Schleichers Erben. 200 Jahre Forschung zum Baltischen und Slawischen, 2014 o 405

Alma Braziūnienė

Recenzuojama: Roma Bončkutė (par.), *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*, 2015 o 413

Akvilė Grigoravičiūtė

Recenzuojama: Francesco Zamblera, *Jidiš kalbos žodynelis*, 2015 o 421

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, Audronė Matijošienė,
Vilija Gerulaitienė (par.), *Mažosios Lietuvos lietuviai Kanadoje. Išeivio Jurgio Kavolio 1891–1940 metų dokumentinis paveldas*, 2015 o 425

Paulius V. Subačius

Recenzuojama: Darius Staliūnas (sud.),
Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje, 2015 o 433

Nijolė Strakauskaitė

Recenzuojama: Vasilijus Safronovas, *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*, 2015 o 443

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Ernesta Kazakėnaitė

Glaustai apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimo istoriją o 451

Ona Aleknavičienė

Gotfrydui Ostermejeriui – 300 metų o 469

Daiva Kardelytė-Grinevičienė, Dalia Kiseliūnaitė

Tarptautinė konferencija, skirta Georgo Wenkerio sakinių vertimams į užsienio kalbas o 479

Regina Venckutė

In memoriam: Algirdas Sabaliauskas (1929–2016) o 483

Roma Bončkutė
Klaipėdos universitetas

Recenzuojama:

*Mažosios Lietuvos lietuviai Kanadoje.
Iševio Jurgio Kavolio 1891–1940 metų
dokumentinis paveldas.*

Šaltinių publikacija,

parengė *Domas Kaunas, Audronė Matijošienė, Vilija Gerulaitienė*

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla,
2015, 271 p. ISBN 978-609-459-603-2

2015 metų pabaigoje laukiant Oskaro nominacijų, nemažai kalbėta apie Quentino Jerome'o Tarantino filmą *Grėsmingasis aštuonetas* (*The Hateful Eight*). Susidomėjusi kino žinovų ir kritikų kalbomis, pažiūrėjau filmą – įtraukė nuo pat pirmųjų kadry, o į realybę grąžino tik tarantiniškosios „skerdynės“. Filmo pasakojimas rutuliojamas Šiaurės Amerikoje kokį trisdešimtį metų anksčiau (keletas metų po Amerikos pilietinio [1861–1865] karo) nei emigravusio Mažosios Lietuvos gyventojų Jurgio Kavolio (1865–1937) iš pietų Kanados į Lietuvą siųstuose (1895–1923) laiškuose, kuriuos paskelbė Domas Kaunas.

Skaitant laiškų knygą *Pirmieji Mažosios Lietuvos lietuviai Kanadoje. Iševio Jurgio Kavolio 1891–1940 metų dokumentinis paveldas* buvo sunku patikėti, jog rašyta ne rašytojo, kultūrininko, bet visą gyvenimą fizinį darbą dirbusio, tiesa, kiek daugiau nei įprastai tuo metu pasimokiusio (turėjo septynerių metų pradinį išsilavinimą), skaičiusio ir besidomėjusio pasaulio naujienomis asmens. Laiškuose Kavolis, perteikdamas svetimos gamtos grožį, tarsi dar kartą paliudija lietuvių gebėjimą jausti ir įvardinti pasaulį aplink save; jo aprašymų tikroviškumas prikėlė Tarantino *Grėsmingojo aštuoneto* vaizdus. Mat būtent šį filmą režisierius filmavo gamtoje, ne paviljone, ir sniego gurgždesys po aktorių kojomis buvo tikras garsas. Tokio pat tikroviškumo daug ir laiškuose. Pirmiausia noriu pacituoti 1895 metų lapkričio 5 dienos laiško, siųsto iš Leduc, vietą, kurią suprasti padėjo Tarantino *Aštuonetas*:

Cze krint daug Snego. Snego=Sturmai pareit su didžo Spego. Asz esmi su tokeis kalbejes, kure ten Ziemas perleide yra. Tie sako, kad tenai pusto, tai Snego Dulkes eit per Rubus, yr smeng kiaur i Kuna, wisas Lenkes pripusto. Tokame Czeze Zmogus ant Kelones budams didžoj Prigadoj yra, wos du Zingsnu pirm sawes te gal matite. || Nu Giwenamos i Stalda eit noredams tur Lina eite (p. 79).

Norėta pasakyti, kad nuo gyvenamojo namo iki kito pastato per pūgas būdavo nutiesiami lynai, nes išėjęs liuobtis ar, kaip Tarantino filme, į lauko tualetą, žmogus galėdavo gryčios durų ir neberasti.

Aptariami laišškai įdomūs ne tik kaip to meto kalbos vartojimo liudytojai, bet juose yra ir daug naujos informacijos apie ankstyvąją Mažosios Lietuvos lietuvių emigraciją, todėl knyga verta platesnio aptarimo, ji turėtų sudominti ne vienos srities specialistą.

Leidinyje yra paskelbti 92 laiškų (kai kurių išliko tik fragmentai) perrašai (dokumentinis leidimas), išlaikant kuo daugiau originalaus teksto ypatumų. Pasirinktas teksto perteikimo būdas skaitytojui ne filologui iš pradžių dėl daug kur išlaikytos autentiškos rašybos ir kalbos gali sukelti nepasitenkinimą, tačiau laiškų turinys greitai įtraukia, o gale pateiktas žodynelis pagelbsti suprasti nežinomus žodžius.

Knygoje spausdinama sudarytojo Domo Kauno pratarmė (p. 7–16), iliustracijos: Jurgio Kavolio tėviškės ir artimųjų nuotraukos, laiškų pavyzdžių faksimilės (p. 17–32), įvadinis straipsnis „Jurgis Kavolis ir jo laišakai iš Kanados“ (p. 33–57), laiškų perrašas (p. 61–238) bei perrašo taisyklės (p. 60), žodynelis (p. 239–250), santraukos vokiečių (p. 251–254) ir anglų (p. 255–257) kalbomis bei asmenvardžių (p. 258) ir vietovardžių (p. 265–271) rodyklės. Šios knygos dailininkas Alfonsas Žvilius minimaliais teksto puošybos elementais išryškino svarbiausią šios knygos akcentą – laiškus ir suteikė knygai patrauklumo.

Pratarmėje aptarti sudarytos knygos kontekstai. Pirmiausia akcentuojama, kad sukauptą ir apibendrintą įvairiuose leidiniuose medžiaga parodė, jog dėmesys Didžiosios Lietuvos lietuvių emigracijai yra kiek didesnis nei Mažosios Lietuvos lietuvių. Taigi parengta Jurgio Kavolio laiškų knyga susidariusią padėtį ištaisė. Pratarmėje paminėti anksčiau pasirodę, emigracijai skirti svarbesni leidiniai: *Amerikos lietuvių istorija*, *Lietuviai Amerikoje* ir *Lietuviai Kanadoje* bei Alfonso Eidinto darbai¹; atkreiptas dėmesys į Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Klaipėdoje leidinį *Pirmieji lietuviai Teksase*², kur teigiama, kad pirmieji ateiviai Teksase buvo Mažosios Lietuvos gyventojai, ten apsigyvenę 1852 metais (p. 9), t. y. daugiau negu dešimtmečiu anksčiau, nei buvo kitų tyrėjų nustatyta. Pratarmėje taip pat pabrėžta, kad tiriant Mažosios Lietuvos lietuvių emigraciją, pasitelktina lietuviškosios periodikos medžiaga, kur šiai skaudžiai mažos tautos temai nuolat buvo skiriama daug dėmesio. Apie emigraciją rašyta, pavyzdžiui, laikraščiuose: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, *Lietuviška ceitunga*, *Naujos*

1 *Amerikos lietuvių istorija*, 1971; Kučas [1975]; *Lithuanians in Canada*, 1967; Eidintas 1993; Eidintas 2005.

2 *Pirmieji lietuviai Teksase*, 2009.

žinios, *Niamuno sargas, Tilžės keleivis* (p. 10). Pratarinėje akcentuota, kad *Lietuviškoje ceitungoje* 1894 metais buvo žinutė, jog Saugų parapijos gyventojai, sekdami anksčiau išvykusių giminaičių ir pažįstamų pavyzdžiu, išpardavinėję ūkius, traukė į svetimus kraštus, ir manoma, kad ši laikraščio žinutė gali būti tiesiogiai siejama su Jurgio Kavolio emigracija.

Jurgis Kavolis – Rytų Prūsijos pasienio su Rusija Klaipėdos apskrities Dėglių kaimo „neprakutusių pobaudžiavinio meto“ (p. 33), bet raštingų valstiečių sūnus, sulaukęs trisdešimties metų, nesukūręs šeimos, paveiktas kitų, tėviškes paliekančiųjų, turėdamas dar tris brolius, galinčius paveldėti ūkį (*Asz traukiaus isz Kelo jums wesims*, p. 182), nusprendė keliauti svetur (*jeib Sweta pamaticzau*, p. 89). Laiškai rodo, kad iš pradžių jis ketino tik užsidirbti ir grįžti, tačiau Kanados gamta, sutikti žmonės ir jų gyvenimo būdas jam pasirodė savėsi ir priimtinesni nei lietuvininkų (*Pasilaikims waringuju Zmonu Letuwoj labai bendnings be pasirodas, lig kaip Prispaudims Israeletenu po Paraono Wergiste*, p. 111). Kavolis buvo atviras naujam kraštui (*Asz po szo ll placzoje Diewo Dangaus wisor mislijo patilpte szin trumpaji Giwastes Czesas*, p. 182), sutiktiems žmonėms (*Preukszatei įr be mer gere Zmonis*, p. 183).

Domas Kaunas laiškus surado Jurgio Kavolio tėviškėje Dėgliuose, kur tuo metu gyveno jo brolio Martyno sūnus Martynas Kavolis (1901–1978) (p. 12) ir saugojo epistolinį palikimą, o supratęs jų vertę, sudarė sąlygas profesoriui juos išigyti. Knygą parengus, laiškai perduoti VUB Rankraščių skyriui (sign. f. 179–649). Kartu su laiškais yra saugomi ir Lietuvos užsienio reikalų ministerijos bei jos konsulinio skyriaus Vinipege (Kanadoje) 1937 metų balandžio 1[4?] dienos–1940 metų balandžio 12 dienos laikotarpio aštuoni raštai Martynui Kavoliui dėl brolio turto paveldėjimo. Šie tekstai, kaip Jurgio Kavolio laiškų kontekstas, knygoje taip pat paskelbti (p. 228–238).

Būsimam skaitytojui reikia pasakyti, kad kokybiškos nuotraukos, daugiausia iš paties Kauno rinkinių, bei įvadinis knygos straipsnis padeda įsijausti į laiškų turinį, geriau juos suprasti.

Domas Kaunas įvadą „Jurgis Kavolis ir jo laiškai iš Kanados“ pradeda pasakojimu apie laiškų autoriaus kilmę, jaunystės metus. Kaip ir dažnai būna, spėjama motinos įtaka jaunuolio inteligencijai, nurodoma, kad ji pati „iki gilios senatvės skaitė knygas“ (p. 34), taip pat pastebimas pradinės mokyklos mokytojo Stumberio (žr. 70 laiškas, p. 203) vaidmuo formuojantis pirmiesiems asmenybės bruožams. Anksti susiformavęs pomėgis skaityti išliko visą gyvenimą, o rūpindamasis savo artimųjų švietimu, į tėviškę Kavolis siųsdavo vokiškų leidinių (p. 37). Tačiau laiškai rodo, kad jis prašydavo ir jam atsiųsti lietuviškos spaudos: *Martin, ar taw ne butom galema man lietuwiszka Draugystes Laiska prisuste. Asz esu lietuwiszku Zeitungu pasiilges* (p. 122).

Kaunas nustatė, kad Kavolis išplaukė iš Liverpulio uosto 1895 metų gegužės 1 dieną „British Prince“ laivu (p. 36). Iš laiškų matyti, kad jis vyko pas anksčiau įsikūrusius tėvynainius (p. 37), o ne į nežinomą vietą. Kavolis per „visą emigracijos laiką rėmėsi lietuviškąja bendruomene, nors amžiaus pabaigoje ryšiai su ja ir silpnėjo“ (p. 37). Laiškuose jis dažnai rašė, kad lankėsi pas vienus arba kitus tėviškėnus, o iš viso suskaičiuota, kad vien per pirmuosius mėnesius rašytuose laiškuose paminėta apie 20 lietuviškų pavardžių (p. 39).

Įvade aptartos laiškuose vyraujančios temos: emigracijos pradžia, lietuvių bendruomenė Kanadoje, tautinės tapatybės išsaugojimas, socialinis gyvenimas, savišviotos ir kultūros poreikiai, ryšiai su artimaisiais – paruošia skaitytoją laiškų perrašo skaitymui.

Homines discuntur veniendo, spectando, audiendo pastebėta senovėje, o Kavolio parašyta: *asz ir negailos, gauno daug pažinte, patirte bei matite* (p. 87). Tad laiškus galima skaityti ir kaip naujakurio dienoraštį, tačiau jie „turi ir žurnalistinio reportažo elementų“ (p. 55). Laiškai asmenybės saviugdros, naujos tapatybės formavimosi požiūriu itin įdomūs. Nes nuo jaunuolio, kuriam pasaulio progreso atskaitos taškas buvo Karaliaučius (*Ar Walgis, Drabužis bei Darbai, o ir to Kampo Zmonis taipjau kaip Karalauczoje, ar bene mažuma geraus turi*, p. 61), po kelių Kanadoje praleistų metų jis išsiskyrė ne tik plačiomis pažiūromis (*Czon asz labai daug Ceitungu bei wisoku Knigu skaitau apie Swieto, bei Zmonu pasilaikimus wisu Szalu*, p. 93), atvirumu naujovėms (*o asz sawo Giwasti ir ne noru labai prispauste, bet Amerikos pasidžaugte*, p. 93), bet ir nuolatiniu noru lavintis, o pakeitęs konfesiją, pasijuto intelektualiai pranašesnis už namiškius, ir ne kartą laiškuose mokė:

Del Pono Diewo meldžu, wenkit wisoki kuniszka niekinga Waida, kursai Zmogaus Giwasti troszken bei smerczop waro. Asz czon wisokus Waidus bei Apsunkenemus esu uszmirszes, Giwasti turo pakajinga (p. 87); alle kosznas Daikts tur sawo Czesas, sako Mokitojis Salamons (p. 100); szis Swiets tikt Nekiste bei Tuszbos Lisds pasirodo (p. 176).

Kavolis artimiesiems ne kartą rašė, kad jis kartu su kitais laisvu laiku skaitė Bibliją (*Alle mes Czesos turedamis apie wisokus naudingus Daiktus isz Szwo[ento] Raszto bei Diewo Waldimo susikalbam*, p. 100), aiškino Dievo būtį, tikėjimo klausimus, pavyzdžiui:

nesa mes turejom wiena Wakara // Susikalbejama po Aku <...> „Apie Butibe Diewo“ wok. Das Gespräch über das Dasein Gottes). Butent, tur do Jaunikaiczo pri Altoraus pasistotes ir wisims tikai bei dabotingai besiklausant wisokus nubasznu Susikalbejimus nulaikite. Alle jau turi popirm wiską isz Galwos isz tam paskirtu Ras[z]tu isimokines bute bei žinote ką klauste, bei ką atsakite (p. 96).

Viename laiške net tvirtino, kad medkirčio darbas nepatikęs, nes darbininkai buvo pagonys: *Tas Gires Darbs man ne patiko, nesa buwo gilei Snego bei tie Darbeninkai pagoniszke, o ir Pelns menks* (p. 108).

Kaip valstietis, augęs arti gamtos, buvo jai jautrus. Dažnai laiško pradžioje po pasveikinimo, sveikatos aptarimo, išsamiai aprašomas oras:

Mes berods dar sweike lig szol tebesam ir jau pradedam apie Pawasari mislite. Snego dar wisor apszcei yra, su Szlajims dar i Priekule, o manding, dar ir i Klaipeda gal waszote. Kalnlei po mažuma jau praded nuplikte, alle Cirulei arba kite Pawasaro Paslai dar nei masz ne rodos. Szaip szos Dienos per Pietus jau ir widotenei idenoj, o Naktimis szal. Szirit mažuma ir i Langus buwo iszalusi. Dienos yra labai skaidros bei tikos, o teipjau ir Nakti (p. 61).

Kavolis dažnai lygino Lietuvos ir Kanados peizažą, paukščių čiulbėjimą (*Paukszczei plaukes, wisokeis Balsais szaukdamis*, p. 75), kitokios gamtos gyvūnus: *Zogai i Jawus teip ne gied kaip pri muso Namej. Szeip alle Zogu czon įjr. Priegtam ir Pleszteku įjr matites. Warles įjr smulkesnes kaip pri juso ir Pawasari plonaus kork* (p. 71). Pirmuosiuose laiškuose detaliau aprašyti pirmą kartą sutiktų kitų tautų atstovai: *Indionai pasilekt Indionai ir didei sunkei pri laukeninkiszko Darbo te pratinas, bet labai linkst ant aplink walkojimos bei Medžokles* (p. 71). Galima pastebėti, kad pastarojoje citatoje pasakymas *ant aplink walkojimos* greičiausiai buvo ne jo paties įžodintas, o išgirstas iš vietinių ir pažodžiui išverstas *walking around*. Tad šie laišakai įdomūs, nes galima tirti ir anglų kalbos poveikį: pasekti, kuomet ir kokie, ir kodėl pasirodė laiškuose skoliniai, kokios svetimų pasaulio realijos buvo lietuviškai perteikiamos, o kurioms buvo pasitelkiami svetimžodžiai ar verčiama pažodžiui. Žinoma, kad daugiausia svetimžodžiai buvo vartojami kalbant apie naujas vietas, naujus sutiktus žmones, pirmą kartą pamatytus dalykus (*Dabar jau esu 2 Nedele Leduke, 49 Tauna [Taunschipp] 24 Ranga [Range]*, p. 66; *Alle Lasuland kas nor pirkte, gal gaute, o kitur atsirand kas ir perk*, p. 67).

Skaitydama knygą, vis galvojau: štai kaip kalbėjo mūsų pirmieji rašytojai, gyvenę dvikalbėje aplinkoje, mokslus baigę ne lietuvių kalba, geriausią literatūrą skaitę svetimomis kalbomis. Kavolio laiškuose daug vokiečių ar anglų kalbos skolinių, bet jis turėjo pakankamai didelę lietuviškų žodžių atsargą ir dažniausiai pamatytą pasaulį įvardino lietuviškai (*Wilnis Widurej Juru Kalnu Auksztibej per kits kita ritos*, p. 63; *arczaus pri tikuju Juru*, p. 64; *po Apdžuwuses Drebulės dejoj dide Apokelei*, p. 68). Žinoma, laiškuose daug tarmybių, šiandien rečiau skaitytojui sutinkamų formų (*giestanczu*, p. 68; *Pasidirbtės*, p. 69; *esasis*, p. 69; *pakeltumbet*, p. 70; *rastumbet*, p. 90; *kaczeig*, p. 71; *iszganitinga*, p. 83; *auksztejuso*, p. 93; *waženejysis*, p. 95; *suseregetumbemes*, p. 138). Tačiau kai kurie žodžiai skaitytojui, nors ir mažiau su senaisiais tekstais susidūrusiam, pasirodys jau girdėti, nes vieniems galbūt primins Kristijono Donelaičio *Metus* (*Kalnalei po mažuma jau praded nuplikte*, p. 61; *Jawu Laukus iszpustijo*, p. 99; *po nepakelamos Twankos krint Ledu Szukes*, p. 99; *Giwata*, p. 63; *wislab*, p. 69; *Welijims, Swetlicze*, p. 70; *Stubu*, p. 93; *plenta*, p. 113; *Burams*, p. 135; *Trusu*, p. 154), o kitiems Simono Daukanto gamtos aprašymus (*O Tarpais įjra ir mažu Eglu bei Krumu apskurdusu, pasenusu bei sudžuwusu nu Tukstant=Tukstanczu Metu, kuru neks ne uszkrutin*, p. 64; *Laukus praarte labai // sperei eit, nesa ira Kalwu, kuros labai nukarszusos*, p. 67).

Kavolio laišakai ilgi, neretai kelių puslapių. Iš jų vieni rašyti geresniame popieriuje, dažnai *in octo* formato, įvairių spalvų (mėlynos, juodos, raudonos, žalios) rašalu, rečiau – pieštuku; kiti – atsitiktiniuose užrašų lapuose, o kiti ir labai plonuose. Paties Kavolio laiškų rasta apie 70, tačiau ne visi gerai išsilaike, nes artimieji juos skolino skaityti kaimynams, giminėms, ir pats autorius skatino tai daryti suprasdamas, kad taip gali prisidėti prie lietuvininkų švietimo. Tad ir šiuo atveju matyti, kad viešinami laišakai atliko kaimo bendruomenės kultūrinio telkimo funkciją, bet gali būti, kad kai kurie puslapiai buvo kaimynų ir „suskaityti“.

Knygoje paskelbti ištisi Kavolio 46 laišakai ir 27 fragmentai. Fragmentai, atsižvelgiant į turinį, apytiksliai datuojami pačių rengėjų. Tekstai daugiausia lietuviški, bet

pasitaiko vokiškų intarpų, arba ištaisai parašyti vokiškai. Vokiškuosius tekstus išvertė Vilija Gerulaitienė. Paskelbti fragmentai svarbūs, leidžiantys susidaryti kuo pilnesnį vieno asmens laiškų korpuso vaizdą. Kiti leidinyje paskelbti tekstai ir jų fragmentai taip pat susiję su Kavolio asmeniu: tai arba jo kitiems siųsti laišakai, arba po jo mirties giminėms rašyti kitų asmenų pranešimai, arba, kaip minėta, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos bei jos konsulinio skyriaus Vinipege turto ir kitais klausimais pasiūsta informacija.

Tekstus, be Domo Kauno ir Vilijos Gerulaitienės, taip pat rengė Audronė Matijonienė, ji tvarkė lietuviškuosius perrašus. Tekstai pateikti gana gerai, turint galvoje, kad atsiųsti į Lietuvą laišakai, kaip minėta, buvo skaitomi daugelio asmenų, yra sutepti, nutrupėję, per lankstes suplyšę, stinga ir lapų, o, be to, ir laiko paveikti – išblukę.

Knygos skaitytojas filologas apgailestaus, kad perrašant lietuvišką tekstą, neišlaikyta originalo eilutė, o sakiniai rengėjų iš naujo sudaryti: sudėti privalomieji skyrybos ženklai ir kiekvienas sakinytis pradodamas didžiąja raide (p. 60). Tik kartą pastebėta sakinio pradžioje paliktas taškas ir po jo parašyta mažoji raidė: *Asz wis i Morden, alle ir ne stowu, bet weik szen, weik ten. nu sziczon iszkelauju* [=weik ten nu sziczon iszkelauju] (p. 108). Perraše išlaikytas originalus puslapis dviem pasviraisiais brūkšniais (/) nurodant jo pradžią. Tekstuose siekta palikti kuo daugiau originalo rašybos ypatumų, išlaikyti autoriniai teksto žymėjimai (pabraukimai, išretinimai, paryškinimai). Vokiškieji laišakai pateikti rašybą sumoderninus pagal Vokietijos mokslininkų parengtas rekomendacijas, kaip leisti naujesniųjų laikų tekstus (p. 60). Tik netikslu tvirtinti, kad „Perrašant stengtasi išsaugoti tam tikras individualios rašysenos ypatybes: gotikinio šrifto raidės (ä, ý, ö, ü) bei digrafai (cz, sz) rašomi teksto rašyba“ (p. 60). Pirmiausia, žodį *rašysena* paprastai vartojame, kai kalbame apie braižą, o ne rašybą. O vokiškų trijų balsių (<a>, <o>, <u>) rašymas su umliautu nėra gotikinio šrifto požymis, jas turi ir šiuolaikinės vokiečių kalbos abėcėlė. Tik laiškuose rašomos ilgosios <f> ir <3> laikytinos gotikinio šrifto palikimu. Netikslu „Perrašo taisyklėse“ rašyti, kad tekstuose Kavolio ilgoji <3> perraše buvo keičiama <ž> (p. 60), ir nieko nepasakyti apie didžiosios <Ž> rašymą. Kavolis digrafus <cz>, <sz>, dab. k. <dz>, <dž>, <z>, <ž> rašė su mažąja ilgąja <3>, kuri dažniausiai perraše pakeista <ž>, nors nenuosekliai: *mažgot, mazgojant, zumažgojes, Mažgojei, sumazgoj, mažgojes* (p. 69); *pazistemusos* (p. 108). O dabartinės kalbos didžiąją raidę <Ž> Kavolis rašė skirtingai. Dažniausiai vartojo <Z>, bet pasitaiko ir su perbrauka <Z>. Perraše visur, išskyrus pirmąjį laišką, kur du kartus pavartota <Ž>, abi dab. k. didžiosios raidės <Z> ir <Ž> perteiktos <Z> (*Zine* [p. 63]; *Ziema, Zmonis* [p. 64]). Nepatyręs skaitytojas, į kurį dairantis perraše ir buvo daryta tam tikrų pakeitimų, tokių neapartą parašymą (*Ziema* [=Žiema]) supras ne kaip rašybos, o kaip Kavolio tarmės elementą. Šiame kontekste abejonių sukėlė beveik dėsningas *kan, tan, szin, wiskan* keitimas į *ką* (bet kartą palikta ir *kan*, p. 107), *tą, szį* ar *szinį* (p. 118), *wiską* (p. 154).

Rengėjai stengėsi nustatyti ir perteikti originalo žodžių rašymą kartu ar atskirai, o jei nustatyti nepavykdavo, laikytasi šiuolaikinės rašybos. Trūkstamos teksto vietos, neperskaityti žodžiai ar kitakalbiai sakiniai pažymėti tarp smailiųjų skliaustelių <...>.

Spėjamas teksto vietas rengėjai žymėjo laužtiniais skliaustais: s[z]alta (p. 64); Wa[sa]ra (p. 66); me[n]ks (p. 99); [ra]szet (p. 188). Galbūt perteklinė nuoroda, pavyzdžiui, Ate[i]-n[an]ti (p. 121), nes tai gali būti tarmybė (plg.: *Atdreko* [t. y. *Atodrekiu*], p. 64). Taip pat laužtiniuose skliaustuose kursyvu rašomi paties autoriaus išbraukti žodžiai bei išskleidžiami autoriniai sutrumpinimai, pavyzdžiui: „[jie *taczau* – išbraukti žodžiai]“ (p. 84); „[*weisu* – išbrauktas žodis]“ (p. 94); „[*wiens* – išbrauktas žodis]“ (p. 84). Tačiau pasitaiko, kad žodžiai nėra išskirti: „[jau – išbrauktas žodis]“ (= [*jau* – išbrauktas žodis]) (p. 64), „[usz – išbrauktas žodis]“ (= [*usz* – išbrauktas žodis]) (p. 67), o vienoje vietoje rengėjas nurodė net savo inicialus „sewe [sau. – D. K.]“ (p. 67). Išplečiant autorinius sutrumpinimus taip pat neišvengta įvairavimo, nes kartais sekta originalo tekstu, o kartais – dabartinės bendrinės kalbos norma, pavyzdžiui: *D[dolerių]* (p. 81), *16 D[olaru]* (p. 82); Kavolis, kai netrumpino, rašė, pavyzdžiui: *Dolarus, Dolaru* (p. 106). Taip pat rengėjų atstatyta *W[ežimais]* (p. 95), *Pr[adžioje] Dcbr. [Decemberio]* (p. 105), *Zeg[loraus]* (p. 106), *Br[oliui]* (p. 106) arba *Darb[ininkams]*, *Darb[ininkai]* (p. 119), nors Kavolio nuosekliai rašoma *Darbeninkais* (p. 118).

Ne eilutėje rašytas tekstas (raidės, žodžiai) į perrašą įkelti figūriniuose skliaustuose: *L[a]uku* (p. 94), *uszdrau[dž]*, *a[n]t* (p. 104), *[kaip]* (p. 105), *{Petu}* (p. 106). Tokia tekstų perteikimo strategija gana patogi, skaitytojui nesunku suprasti, kurie elementai yra vėlesnės kilmės, neautoriniai, o tekstas neapkraunamas tekstologiniais komentarais, pasitenkinant teksto pabaigoje mažesniu šriftu laužtiniuose skliaustuose pateiktu trumpu laiško *de visu* aprašu. Kai būtina, po tekstu dar pateikta trumpų realiųjų faktų komentarų.

Laiškuose yra daug įvairaus pobūdžio skolinių, pavyzdžiui, germanizmų, slavizmų, anglicizmų. Jie paaiškinti knygos gale esančiame žodynyje. Tik ne visada žodį pavyko surasti; štai tekste yra *Stuki* (p. 69), o žodynyje pirmoji forma parašyta iš karto vokiškai *Stück* (p. 249); *Szonzeit* (p. 75) ir – *Schonzeit* (p. 249); *forwerts* (p. 86), *forwärts, vorwärts* (p. 179), o žodynyje – tik *vorwärts* (p. 250).

Palyginus su originalais, perrašo klaidų pastebėta, bet gana mažai, pavyzdžiui, pirmuosiuose dvidešimtyje laiškų esama tokių netikslumų: *susitrenktu* = [*ifitrenktu*] (p. 63); *Kaspische* = [*Kaspiffe*] (p. 66); *Priekule* = [*Prekule*] (p. 61); *tolau* = [*tolaus*] (p. 67); *wieno* = [*weno*] (p. 67); *Apdžuwuses* = [*Apdzuwufefes*], *tik* = [*tikt*] (p. 68); *įr* = [*ir*] (p. 69); *noru wel jums* = [*noru jums wel*] (p. 108); *daugibes* = [*Daugibes*] (p. 108); *suejau* = [*fufeejau*] (p. 108); *Novembr* = [*Novembr.*] (p. 109).

Iš Kavolio rašysenos rengėjams buvo nelengva nustatyti, kuris iš balsių parašytas <a>, <o>, <e>, <u>. Net kartais, jei ir trūko aiškumo, kuri balsė parašyta, reikėjo žiūrėti tarmės ir autoriaus tų pačių žodžių ar formų vartosenos kituose laiškuose. Pavyzdžiui, abejonių sukėlė vietoj <a> perrašyta <e>: *pažistemusos* = [*pažistamusos*] (p. 108); *nekesztawo* = [*nekasztawo*] (p. 108). Vietoj <a> perrašyta <o>: *porwažuwau* = [*parwažuwau*] (p. 66); *Poszolis* = [*Paszalis*] (p. 66); *szlopo* = [*szlapo*] (p. 87); *Pakajoje* = [*Pakajoje*] (p. 87); (*Giwosti*) = [*Giwasti*] (p. 96); *turedoms* = [*turedams*] (p. 185); *Stotsanwalts* = [*Statsanwalts*] (p. 188); *Strosus* = [*Strasus*] (p. 118). Vietoj <a> perrašyta <u>: *kelawu* = [*kelawa*] (p. 63); *porwažuwau* = [*parwažawau*] (p. 66); *wažuwau* = [*wažawau*]

(p. 108); *Murgu* [= *Margu*] (p. 111, 112). Vietoj <e> perrašyta <o>: *atkelowau* [= *atkelewau*] (p. 63); *pasorgote* [= *pasergete*] (p. 77); *sorgosu* [= *sergesu*] (p. 168); *Panodeloj* [= *Panodeloj*] (p. 72); *dolei* [= *delei*] (p. 104).

Kavolio laiškų knyga yra labai įdomi ir vertinga įvairių krypčių tyrėjams. Laiškai turėtų būti suprantami ir platesniam skaitytojų ratui, besidominčiam lietuvių kultūros istorija, nes Kavolis laiškus rašė ne formaliai, ne kronikiniu stiliumi, o gyvai, išsamiai, stengdamasis brangiems artimiesiems perteikti tai, ko jie patys negalėjo pamatyti. Skaitant laiškus ne tik išplėtoti gamtos aprašymai žadino vaizdines asociacijas ir priminė talentingo režisieriaus darbą, bet ir miestų, buities, sutiktų žmonių išvaizdos ir charakterio perteikimas kėlė iš atminties užmirštus pirmųjų lietuvių rašytojų tekstus, gražius lietuviškus žodžius.

Literatūra:

Amerikos lietuvių istorija, redagavo Antanas Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.

EIDINTAS, ALFONSAS, 1993: *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, Vilnius: Mintis.

EIDINTAS, ALFONSAS, 2005: *Lithuanian emigration to the United States, 1868–1950*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

[KAVOLIS, JURGIS, 1891–1940]: Jurgio Kavolio 1891–1940 metų dokumentinis paveldas; VUBRS: f. 179 – 649.

KUČAS, ANTANAS, [1975]: *Lithuanians in America*, Boston, Mass: Encyclopedia Lituanica.

Lithuanians in Canada, by Pr. Gaida, S. Kairys, J. Kardelis, J. Puzinas, A. Rinkūnas, J. Sungaila, Ottawa; Toronto, 1967.

Pirmieji lietuviai Teksase = The first lithuanian in Texas. Parodos katalogas = Exhibition catalog, sudarė Vytis Čiubrinskas, Jonas Genys, Klaipėda: Mažosios Lietuvos muziejus, 2009.

ROMA BONČKUTĖ

Gauta 2016 m. gegužės 15 d.

Baltų filologijos katedra

Klaipėdos universitetas

S. Nėries g. 5

LT-92227 Klaipėda, Lietuva

el. p.: roma.bonckute@ku.lt